

УДК 378.046:165:742:168.522

Т.Філат

доктор філологічних наук, професор, завідувача кафедрою мовної підготовки
ДЗ «Дніпропетровська медична академія МОЗ України» м. Дніпропетровськ

ГУМАНІЗАЦІЯ ТА ГУМАНІТАРИЗАЦІЯ ЯК ДВА АСПЕКТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

У статті розглядається проблема гуманізації та гуманітаризації освіти у вищих навчальних закладах. При організації навчального процесу плідним представляється тісна взаємодія з психологічними напрацюваннями у сфері психології сприйняття, навчання, засвоєння знань, розвитку знань студентів. Гуманізація, що йде в руслі гуманітаризації вищої освіти, необхідна, але вона повинна узагальнювати досвід психологів, педагогів, викладацького колективу того чи іншого вузу та впроваджувати його в навчальний процес.

Ключові слова: гуманізація і гуманітаризація освіти, емоційний чинник, інформаційна революція, специфіка сприйняття навчальної інформації, інтелектуальна освіта.

В статье рассматривается проблема гуманизации и гуманитаризации образования в высших учебных заведениях. При организации учебного процесса плодотворным представляется тесное взаимодействие с психологическими наработками в сфере психологии восприятия, обучения, усвоения знаний, углубления знаний студентов. Гуманизация, идущая в русле гуманитаризации высшего образования, необходима, но она должна обобщать опыт психологов, педагогов, преподавательского коллектива того или иного ВУЗа и внедрять его в учебный процесс.

Ключевые слова: гуманизация и гуманитаризация образования, эмоциональный фактор, информационная революция, специфика восприятия учебной информации, интеллектуальное образование.

In the article problem of humanization and humanitarization of education in higher educational institutions is considered. While organizing educational process a close interaction with psychologic groundwork in the sphere of cognition, training, achievement of knowledge, deepening students' knowledge seems to be fruitful. Humanization, coming within the framework of humanitarization of higher education is necessary, but it is necessary to very carefully summarize experience of psychologists, teaching stuff of some or other higher educational institution and implement it into training process.

Key words: humanization and humanitarization of education, emotional factor, information revolution, specificity of cognition of teaching information, intellectual education.

Проблема гуманізації та гуманітаризації освіти досліджується багатьма авторами [1-12], стала предметом обговорення на міжнародних конференціях [3,4,6], «є світовою проблемою, оскільки вона пов'язана з вирішенням загальноцивілізаційних завдань, які мають стратегічне значення для розвитку не лише освіти, але і всього людства в цілому» [1,146]. Інтерес до цієї проблеми в колишніх республіках СРСР виник у 60-их роках ХХ сторіччя у зв'язку з результатами «Новосибірського експерименту». Відгукнувшись на модні суперечки про «фізиків» і «ліриків», учені Новосибірська на чолі з академіком А.Леоновим, відібравши найбільш талановиту молодь, наділену яскравими здібностями до математики й фізики, склали для однієї з двох груп спеціальну програму, де були тільки природничі наукові дисципліни. Для іншої групи запропонували гуманітарні дисципліни. Виявилось, що друга група в галузі точних наук домоглася значно кращих результатів, ніж перша. Вітчизняні психологи, які займаються проблемами механізму інтелектуальних операцій, сприйняття, творчості, законів пам'яті (адже виявилось, наприклад, що процес забування значно складніший у своїх психо-біолого-фізіологічних параметрах, ніж запам'ятовування), дійшли висновку, що іноземна мова, література, історія активно сприяють,

підключаючи емоційний чинник, розвитку пам'яті, асоціативного, логічного мислення, необхідних у процесі наукового пізнання, де домінують так звані точні науки. Таким чином, проблема гуманітаризації зіткнулася з проблемою гуманізації, тобто з вивченням особливостей і закономірностей психології активного сприйняття, засвоєння, запам'ятовування людиною в процесі навчання. З виникненням так званої інформаційної революції, у зв'язку з розвитком нових засобів комунікації, комп'ютеризації навчального процесу проблеми гуманізації стали особливо гострими. Але якщо гуманітаризацію вища школа реалізувала у своїх програмах, то проблема гуманізації навчального процесу в нас практично не вирішується на системно-теоретичному рівні, хоча в практиці вузу на дослідному зрізі і враховується специфіка сприйняття, засвоєння навчальної інформації учнями. Цілком очевидно, що при організації навчального процесу, особливо в технічних вузах, необхідна більш тісна взаємодія з психологічними напрацюваннями у сфері психології сприйняття, навчання, засвоєння знань, розвитку пам'яті студентів. Правда, накопичений психологами матеріал, наскільки відомо, ще не оформлений у системне ціле, до якого можна було б звернутися. Але окремі спостереження й рекомендації можуть бути вже використані у навчальному процесі.

Слід відзначити, що найбільш ефективно узгодження методики навчання і психології сприйняття, запам'ятовування, тобто один з аспектів гуманізації, відбувається в сфері вивчення іноземних мов, але інші дисципліни, особливо точні, як, власне, й організація навчального процесу в цілому, все ще не взаємодіють з процесом гуманізації вищої освіти. Хоча й, були окремі експерименти. Так, наприклад, у Бауманському університеті в Москві розклад, по-перше, ґрунтувався на тому, що активність сприйняття у людини найбільш висока до 12 години дня, а тому складні дисципліни слід ставити з урахуванням цієї особливості, по-друге, враховувалась також необхідність переключення з однієї дисципліни на іншу, не суміжну з нею, тому що сприйняття, як встановлено, більш ефективно при послідовності

далеких, а не близьких дисциплін. По-третє, враховуючи творчо-активізуючу роль сміху для процесу сприйняття студентами навчального матеріалу, що подається в лекційному курсі, в Бауманському університеті навчальний день починали з десятихвилинного показу мультфільмів. Це робилося й тому, що, як довели психологи, студенти, прийшовши на першу лекцію, або ще не до кінця прокинулися, або відволікаються на перипетії приїзду, і все одно перші десять хвилин виявляються малоефективними для сприйняття інформації лектора. Традиційна перекличка лише зовні активізує студентів, які очікують звучання свого прізвища, не налаштовуючи на сприйняття навчального матеріалу, вважає ряд психологів, пропонуючи або проводити її в кінці лекції, або використовувати інформацію старости. Ймовірно, варто враховувати в процесі лекції, що активне, ефективно сприйняття матеріалу в середньому триває п'ятнадцять хвилин, після чого треба не боятися переключати увагу студентів якимось зауваженням, краще дотепним, або викликати сміх - після чого подальше викладення матеріалу буде знову активно сприйматися. Іноді студенти самі несвідомо відволікаються, розмовляють з сусідами або не пишуть, а щось малюють тощо. Зрозуміло, їм належить зробити зауваження, але лектор при цьому повинен враховувати: якщо це не поодинокі явища, то аудиторія втомилася і необхідна розрядка. Психологи тут не відкривають, так би мовити, Америку - досвідчені викладачі у своїй практиці цей механізм давно використовують. Але, ймовірно, у методиці побудови лекції п'ятнадцятихвилинну активність потрібно повсюдно враховувати заздалегідь у структурі лекції. Особливу роль у процесі запам'ятовування, як встановили психологи, відіграє цифра сім. Без спеціальної підготовки і тренування пам'яті людина може одноразово запам'ятати сім предметів, сім слів, сім формул тощо. А обсяг отриманої інформації, як відомо, скорочується на 75% уже на наступний день, і це, мабуть, теж слід враховувати при складанні розкладу: реалізація отриманої лекційної інформації в процесі практичного заняття, яке проводиться пізніше, як встановлено, не тільки закріплює в пам'яті збережену

інформацію, а й розширює її повторенням. Як відомо, тренування пам'яті в період сесії дозволяє студенту її активізувати, але це тимчасове явище, після сесії відбувається не менш активне забування. Тому психологи вважають, що зосередження перевірки знань для всіх студентів в якийсь один стислий період малоефективне. Вільний, з проміжками, процес складання іспитів і заліків більш плідний.

Відсунення фігури викладача як «людини навчаючої» на другий план через впровадження технічних засобів навчання, комп'ютеризації, зменшення ролі викладача в прямій передачі інформації вимагає уважного критичного аналізу, оскільки більшість психологів вважає, що живе аудіальне слово більш ефективно, ніж технічні засоби, тому що підключає емоційний чинник, роль якого часто ігнорується, проте в процесі сприйняття, розуміння, запам'ятовування його значення майже так само важливе, як і інтелектуального. А саме інформація від викладача містить цю двоєдність емоцій та інтелекту. Це не применшує ролі самостійної роботи студента з підручниками та навчальними посібниками, тому що авторитет друкованого слова давно вже визнано, і крім того, робота з книгою пропонує повторне звернення до індивідуально незрозумілого, що усна лекція передбачає, припускаючи конспектування. До речі, практика перевірки конспектів викладачем, особливо на першому курсі, з подальшими навчальними порадами, як вести конспект, входить у систему гуманізації процесу навчання.

Часто в нас існує право вільного вибору студентом лише спецкурсу, тем курсових і дипломних робіт. Більш ефективно - і це підтверджує практика багатьох зарубіжних вузів - дати право вибору студентам після перших курсів, де домінують базові загальноосвітні предмети, прослухати курс тих дисциплін, у межах встановлених програм, які їм подобаються. Особиста зацікавленість учня активізує. Все це (досить відоме для викладацької аудиторії) свідчить про необхідність активного підключення напрацювань психології для організації та вдосконалення навчального

процесу по лінії гуманізації. Серед іншого привертають увагу та заслуговують на окремі дослідження складні проблеми, що виникли у зв'язку з комп'ютеризацією, підключенням до інтернету, де дають готові знання не навчаючи.

Зрозуміло, гуманізація як складова людського фактора сприйняття, засвоєння, пам'яті, творчості не завжди несе в собі лише позитив. Сучасна масова культура, що має велику силу виховного впливу, може гуманізувати значно більше, ніж освіта, враховує інтерес середньої людини часом до простішого, зрозумілого, наочного, ніж до того, що змушує думати, відчувати, страждати (почуття і думки пов'язані зазвичай з трагедією, драмою, мелодрамою). Швейцарська школа психологів встановила, що складність біохімічного процесу засвоєння драми і трагедії в 107 разів складніше, ніж сприйняття комічного. Таким чином, Аристотель був правий, вважаючи трагедію вищим жанром. Це не означає, що слід вилучити комедію з телепрограм (адже встановлено, що сміх продовжує життя, а також, як вважали Августин Блаженний та італійський поет Відродження Франческо Петрарка, сміх відрізняє людину від тварини), просто якість гумору й комічного повинна бути вищою, даруючи не тільки сміх, а й думки. До того ж, ще древні вважали, що трагедія несе катарсис, тобто очищення, і, як встановлено тепер, очищає не тільки морально-психологічно, а й фізіологічно, особливо якщо викликає сльози. Велика кількість комедійних програм на телебаченні («Криве дзеркало», «Аншлаг», «Останній герой», «Камеді клуб», «Юрмаліна», «Останній комік» тощо) зумовлена тим, що той примітивний, а часом позбавлений смаку, вульгарний гумор, яким вони заповнені, простіше засвоюється, а за великим рахунком, відволікає від дійсно важливих і гострих проблем сучасності. Мова, зрозуміло, йде не про виступи М.Жванецького або М. Задорнова, а про низькопробні розважально-приголомшуючі програми, які апелюють до не дуже високого інтелектуального рівня глядача, спираючись на знання людської психології. Тому виховний елемент у навчальному процесі виступає одним з

найважливіших магістральних шляхів гуманізації. Виховні моменти, такі, як думка викладача про модну передачу, фільм, книгу, не говорячи вже про його відгуки на гострі політичні теми тощо, можуть входити до тих, так би мовити, «інтермедій», відступів, які заповняють паузи між п'ятнадцятьма хвилинами активної навчальної інформації. При цьому процес гуманітаризації, тобто включення інформації з гуманітарних сфер (література, телебачення, кіно, мистецтво), сфер соціальних (політика), успішно поєднується з гуманізацією (виховний момент, момент соціальної зрілості і в той же час успішне засвоєння навчальної інформації). Відсування фігури викладача як «людини навчаючої» на другий план через запровадження технічних засобів навчання, комп'ютеризації вимагає уважного критичного аналізу, оскільки психологи вважають більш ефективними стосунки «викладач-студент», ніж «студент – комп'ютер». Досвід ряду зарубіжних вузів, які переросли ці тенденції, обґрунтовано повертає провідну роль викладача як живого носія творчої інформації. Не менш важливо накопичити досвід співвідношення вербальної і письмової перевірки знань, ефективності тестування, його складання і застосування, адже у психологів є думка про те, що великий і творчий обсяг знань учня часто перешкоджає однозначним тестовим відповідям, породжуючи необ'єктивну оцінку. А також не можна вдаватися лише до письмової форми проведення іспиту, особливо для гуманітарних дисциплін, тому що, на думку психологів, інформація, викладена студентом письмово, зберігається в пам'яті менше, ніж передана в усному мовленні. При усному мовленні задіяні не тільки права, а й ліва півкуля, що є інтелектуальним тренінгом значно більш ефективним, ніж при письмовій відповіді. З точки зору проблеми гуманізації навіть місце, на якому сидить студент, має значення. Пряма, близько розташована спинка стільця що впирається в спину, сприяє збільшенню зосередженості студента, що сприймає інформацію. Так само, як і зеленуватий колір стін аудиторії. Невипадково хірурги у всьому світі поміняли білі халати на зелені.

Далеко не всі накопичені висновки-знання, пов'язані з гуманізацією, можуть практично впроваджуватися. Всі викладачі знають, наприклад, що представниці жіночої статі, яких український академік-філолог Олександр Іванович Білецький називав «язичницями» через їх здібності до вивчення іноземних мов, засвоюють мови краще, ніж чоловіки, як і те, що рівень грамотності в рідній мові у жінок частіше вищий. Але чоловіки, як правило, випереджають жінок у сфері теоретичних дисциплін, які потребують абстрактного мислення. Софія Ковалевська - виняток, який лише підтверджує правило. Розробка проблеми гуманізації, однак, не повинна перетворитися на підпорядкування процесу навчання тільки закладеним у людині особливостям психології сприйняття, навчання, розвитку пам'яті тощо. Вона повинна також відкривати і знаходити нові можливості людини, яку навчають. Гуманізація, що йде в руслі гуманітаризації вищої освіти, необхідна, але вона повинна дуже вдумливо відібрати з рекомендацій психологів та педагогів корисні й ефективні методики, узагальнити і власний досвід викладацького колективу того чи іншого вузу.

Література

1. Выхрова В.И. Некоторые аспекты гуманизации и гуманитаризации образования // Вчені записки Харківського гуманітарного інституту “Народна українська академія” – Харків, 2002. –Т. VIII. – С. 145-150.
Российская педагогическая энциклопедия. - М., 1993. - Т. I.
2. Некрасов С.И., Некрасова Н.А. и др. Духовность и рациональность как два способа мировоззрения и гуманитаризации образования // Университеты и общество. Сотрудничество университетов на рубеже веков: Материалы первой международной конференции университетов стран СНГ и Балтии. - М., 2001.
3. Беланова Р.А. Гуманізація та гуманітаризація освіти в класичних університетах (Україна - США) – Київ, 2001.

4. Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: / За ред. І.А. Зязюна. – К, 2000.
5. Нові технології навчання: Наук.-метод. зб. – К, 2006.
6. Інтелект. Особистість. Цивілізація: Тематичний збірник наукових праць із соціально-філософських проблем. – Донецьк, 2003.
7. Бордовская Н.В., Реан А.А. Педагогіка: Учебник для вузов. – СПб, 2000.
- Гуманістична психологія: Антологія. – К, 2001.
- Холличер В. Личность и гуманизм: Пер. с нем. / Под ред. А.Г. Масличенко. – М, 1081.
8. Педагогіка: Учебное пособие / В.А. Сластенин и др. – М., 2000.
9. Столяренко Л.Д. Основы психологии. – Р.-на-Д, 2002.
10. Пуляев В.Т. Поиск и утверждение новой парадигмы социально-гуманитарного знания и образования // Социально-гуманитарные знания. – 2001.
11. Берулава М.Н. Теоретические основы интеграции образования. – М., 1998.
12. Бех І.Д. Виховання особистості. У 2 кн. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: Навчально-методичне видання. – К, 2003.